

7. Там же.
8. Там же.
9. *Позри Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Shirka dokumentů. K vydání připravil Dr. Václav Záček. Praha 1958, s. 44 - 45 a 544 - 561. V d'alšom len Slovanský sjezd...*
10. Там же, s. 266.
11. *Sekey, M., Životopis A. J. Dobrianskeho. Košice 1928.*
12. *Dr. Ferdinand Steller. Andrej Radlinský. Jeho život a boj za práva národa slovenského. I. zväzok, Trnava 1934, s. 64 - 65.*
13. *I. N. Meľnikovova, Zakarpatská Ukrajina v revolúcii 1848, Historický sborník X., Bratislava 1952, s. 156 - 157.*
14. *S. V. Doboš, Adolf Ivanovič Dobrianskij, Prešov 1957, s. 36.*
15. Там же.
16. *Slovanský sjezd..., s. 303 - 304.*
17. *Haraksim, L., K sociálnym a kulturnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867, Bratislava 1961, s. 128 - 130.*
18. *Slovanský sjezd..., s. 316.*
19. Там же, s. 319.
20. Там же, s. 301 a n.
21. Там же, s. 304.
22. Там же, s. 360.

I. Король

доктор історичних наук, професор

M. Вегеш

доктор історичних наук, доцент.

ІДЕЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ “СЛАВЯНСКИЙ СБОРНИК”

В 1875 р. в Санкт-Петербурзі побачив світ перший номер “Славянського сборника”, видавцем якого значилося “Словянское благотворное товариство”, створене в місті над Невою в цьому ж році. На титульній сторінці журналу зазначалося, що його мета “сприяти вивченню морального, розумового і художнього життя споріднених нам слов'ян, знайомити Росію з життям слов'янських народів”¹. Окрім інших цікавих матеріалів про життя місцевих аборигенів, нашу увагу привернули фундаментальні, глибоконаукові статті відомих на ті часи вчених Якова Головацького “Карпатская Русь” та священника Іоана Сильвая (псевдонім Урііл Метеор) “Положение угорських руських под управлінням Степана Панковича єпископа Мукачівського”.

В обох публікаціях основна увага приділяється аналізу релігійної ситуації в Карпатській Русі, але поряд з цим наводяться цікаві відомості з історії наших країн. Яків Головацький у згаданій статті стверджував, що Королівство Угорщина засноване в 899-907 рр. Тоді до його складу входило 11 жуп, в яких проживало руське населення. Дослідник наводить таблицю, в якій перераховує

всі жупи, їх територію, кількість населення і густоту проживання.

Назва жуп	кв. миль	населення	на 1 миль ²
Спишська	67,65	150,905	2,381
Шаришська	69,16	146,333	2,114
Абуйварська і			
Торнянська	60,28	149,951	2,487
Гемерська	79,28	159,000	2,156
Боршодська	64,13	147,429	2,720
Земплинська	112,44	245,269	2,181
Ужанська	55,18	98,607	1,787
Бережсько-			
Угоцька	89,03	184,424	2,071
Мараморошська	189,07	284,472	967??
Сагмарська	107,34	249,000	2,320
Саболчська	55,18	146,248	2,650
ВСЬОГО:	937,041	1.897,846	2,167

За даними автора публікації територія Карпатської Русі становила понад 937 миль² (937,041), на ній проживало 1 млн. 897 тис. 846 чол. На одну милью припадало 2.167 жителів. Свої міркування Яків Головацький висловлює щодо Мукачівської та Пряшівської єпархій. Дослідник вважає, що час заснування Мукачівської єпархії встановити достовірно неможливо, бо вона існувала ще до приходу угорців з часів хрещення панонських слов'ян святими Кирилом і Мефодієм. Після переходу в латинство король Стефан заснував і відновляв єпископати в різних містах Угорщини, але не призначав ні одного єпископа в Північно-Східну Угорщину, заселену слов'янами. Я. Головацький робить висновок: "там без сумніня існувало первоначальное правління со своїм самостоятельним Ієрархом. Впрочем по увіренію Аноніма Бели Нотарія, та земля в то время не принадлежала Мадьярскому государству, а причислялась к Руси и входила в состав владения Владимира Великого²."

Я. Головацький прагнув дослідити народо-населення Підкарпатської Русі з її походженням. Але, як відзначає автор статті, зробити це практично неможливо, бо навіть сам барон Австро-Угорщини Черні скаржився на те, що при всіх його зусиллях він не спромігся подолати ці труднощі, оскільки навіть урядові органи незавжди давали йому правдиву інформацію. Австрійські чиновники, осліплені польським і угорським патріотизмом чи латинським фінантизмом, дуже часто в офіційних документах навмисно применшували кількість руського населення³.

Тому найбільш правдиву інформацію про національний склад населення Підкарпатської Русі можна було почерпнути із джерел духовних відомств. В кожного приходського священика були крім метричних книг, списки всіх проживаючих у приході душ, які завжди поповнювалися, уточнювалися. На їх основі священики подавали в консисторії свої щорічні звіти. В кожному приході в угорських єпархіях значиться мова, яку вживав народ у даній місцевості. На цій мові священик служив проповідь, навчав дітей і звертався до своїх прихожан.

Ці списки і звіти, робить висновок Я. Головацький, найбільш надійний і об'єктивний критерій для вивчення руської народності в Угорщині⁴.

Свої роздуми в згаданій статті викладав Я. Головацький щодо існування Грушівського монастиря та церковно-слов'янської друкарні в ньому. Між 1835 і 1839 рр. він відвідав Сигот, пройшовши нелегкий шлях через полонини, бачив їх красу і в своїй статті розмірковує про саму назву "Полонина", "Полонини". Вчений доводить, що вона згадується уже в Іпатовському літопису 1262 р, який засвідчує, що в полонинах у XIII ст. діяв монастир і в ньому жив відомий на той час настоятель Григорій. Правдоподібно, що про цей монастир згадується в хронограма XVII ст., котрий називає його "Зановь монастирь". Читаємо: "Пишет те инди, каков в Угорской землі в державі пана русского, імя його Іоваль в горах Полонинах, при реки Угльї межь тихъ большіх рік (мабуть Тиси і Апшинці) й горь стоит монастирь завамий Зановь, а в немь церков на Вознесение Господне, а братей в нем 330 і пашня у них лішая, сіют просо на кашу, потому, что у них поль нить, живут в горах, а держат у себе овецъ по 1000 й более, тим питаются, едятъ от них снрн й млеко, да в том же монастирі єсть кладьяз, а в немь вода сладка, что грушевский квась"⁵.

Я. Головацький допускає, що саме від цього колодязя і походить назва села Грушово, в якому діяв монастир уже в XVI ст. і існувала церковно-слов'янська типографія. До речі, жителі Мараморощини стверджували, що монастир Зановь знаходився на території села Луг. Про типографію в Грушівському монастирі розмірковує в одному з додатків до книги "Урбарь" відомий російський вчений, дослідник історичного минулого Закарпаття О. Петров. З приводу його думок інший, не менш відомий російський науковець А. Соболевський пише: "Хотя ни в одномъ библиографическом труде не упоминается ни о книгах, изданных в этой типографии, хотя никто лично не видал ни одной подобной книги, тем не менее ътвет автора на поставленный вопрос утвердительный"⁶. Найбільш повну інформацію про Грушевську типографію подає С. Перфецький у статті "Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси в XVI-м й XVII-м вѣках", написаній у жовтні 1915 р. і виданій в Петрограді. Рукопис її зберігається в одного із авторів цього повідомлення⁷.

Я. Головацький робить спробу дати оцінку будителям Підкарпатської Русі того часу. Серед прогресивних діячів він відзначає Олександра Духновича, який "будучи глибоко ученимъ мужемъ, сдѣлался жертвою своего неусипного трудолюбія. Он издал историю Церковную на трехъ языкахъ: русскомъ, латынскомъ й мадыарскомъ, въ коей насколько возможно уніату, защищаєт права восточной церкви и неприкосновенность, святость обряда ея"⁸.

Із 1857 р., відзначав Я. Головацький, в Ужгородській семінарії набував поширення руський народних дух. Всі краші вихованці з великою наснагою вивчали руську мову, використовуючи німецько-руський посібник Шмідта і Павловського. Вихованці Мукачівської і Пряшівської єпархій робили спробу заснувати своє власне товариство для вивчення і поширення руської письменності, але їх зусилля не досягли мети із-за протидій наставників семінарій, особливо, професора Антонія Чопея. Необхідно відмітити, що руський народний дух поширювався і серед значної частини монахів, певна

частина яких дотримувалася східного обряду, вживала в розмові між собою руську мову. На формування світогляду вихованців Мукачівської та Пряшівської єпархій зробили значний вплив отець В. Терлецький, протоігумен І. Базилович, А. Добрянський, О. Духнович. Останні “своєю популярністю й неутешимий рвением пробуждали своих соплеменниковъ изъ летаргическаго сна къ деятельности на поприщѣ словесности и элементарнаго образования посредствомъ сельскихъ школь”¹⁰.

О. Духнович був автором календаря, шкільних підручників. На свої збереження він видав буквар, граматику, землепис, народну педагогіку тощо. Він виступив ініціатором заснування “Литературнаго заведення Пряшевскаго”, яке в 1851-1853 рр. видало три альманахи під назвою “Поздравление русиновъ на годъ”. О. Духнович, по суті є засновником товариства святого Василя Великого. На жаль, до 1866 р. таких будителів національної свідомості русинів було дуже мало. Більша частина священників і незначна частина освічених людей, які проживали на той час на території Підкарпатської Русі, були засліплені ідеями мідяризму, саме від угорців очікували змін на краще. Абсолютна більшість місцевої молоді, вибившись у люди, одержавши відповідні чини, здобувала певні привілеї, забуваючи при цьому свою народність, звичаї тощо. Інтерес до своєї історії, приналежність до корінної народності ними забувалася і пробуджувалася, як правило, тільки тоді, коли вони висували себе кандидатами на будь-яку державну посаду і потребували голоси від своїх покинутих і забутих братів. Досить було заглянути в хату священника самого бідного верховинського есея, і в ній можна було побачити на стіні грав’юру Сечені, Телекія, Петефі, Араія та інших відомих угорських діячів, а Духновича, Балудянського, Добрянського дуже і дуже рідко¹¹. Такий висновок робить Я. Головацький про політичне життя Підкарпатської Русі в другій половині XIX ст., з яким не можна не погодитись.

Стаття священника Сільвая в основному розкриває релігійну ситуацію на Підкарпатській Русі, роль церковнослужителів у просвітянському русі, її автор дав всебічну характеристику діяльності мукачівського єпископа Степана Панковича. Сам він родом з с. Велятино Земплінського комітату. Народився в сім’ї священника. Після закінчення Ужгородської духовної семінарії став вихователем дітей угорського графа Накова. Через певний час освячений священником в Ужгороді, потім знову педагогічна діяльність в сім’ї графа Накова І, нарешті, С. Панкович — мукачівський владика з угорською манерою і мадяронським духом. Цей дух він прагнув поширити і на своїх вірників, але, як визначає І. Сільвай, “эта горсть народа, несмотря на всестороннія притисненія сохранила свою народную индивидуальность въ теченія столькихъ столетій, находя возобновляющую пружину жизни единственно в своей вірі й обряді снідовательно и тепер готова была на отпоръ”¹².

До прибуття С. Панковича на Підкарпатську Русь в містах і селах краю поширювалася брошура “Сліпца Григорія Щираева” православного змісту, яка користувалася великою популярністю серед молоді. Як стверджує Сабов, простий народ вперше ознайомився з російською мовою, яку він вважав недоступною, переслідуваною мадяронами. З цього часу закарпатці почали

виписувати російські книги, зокрема твори М. Гоголя, О. Пушкіна, О. Грибоедова і “что попадалось под руки русское”. Далі автор стверджує, що про “все это читалось з жадностью, стало быть начало проявляться народное сознание”¹³. Значна увага в статті приділяється діяльності літературного товариства св. Василя Великого, яке розпочало свою діяльність в Ужгороді у 1867 р. Його мета полягала у виданні підручників для народних шкіл, поширення корисних книг і взагалі для розвитку угро-руської літератури. Про перше зібрання товариства газета “Світ” писала: “Радість сіяла у кожного вь глазах, обнімались, цілювались вь восторгі, что Всевишний Бог допустил видітсья со столь многими братьями, притом сошедшимися в ділі народном”¹⁴. На організаційному засіданні товариства було обрано керівництво, яке очолив І. Раковський. Про підсумки роботи товариства та ж газета повідомляла, що його члени “разошлись, питаая каждый вь сердці своемь величайшую надежду, что і подкарпатский русский народ разовьтсья й станет процвітать подобно прочим народам Угрии й не будет больше предметом поруганія соседей”¹⁵.

Надії газети в багатьох випадках збулися. Завдяки закарпатським будителям в Ужгородській восьмикласній гімназії окрім руської граматики і Закону Божого, читалася історія на руській мові. Навіть в Будапештському університеті була відкрита кафедра для викладання руської мови і словесності. В 1886 р. побачив світ досить цікавий календар під редакцією А. Кралицького і В. Кимака, почала видаватися газета “Учитель” для народної інтелігенції. Помітним явищем в культурному житті підкарпатських русинів був вихід газети “Світ”, яку спочатку редагував Ю. Ігнатко, а згодом К. Сабов і В. Кимак. Науковим доробком товариства св. Василя Великого були руська граматика К. Сабова, а потім В. Кимака. І. Раковський видав руську граматику на угорській мові, “Географію”, “Арифметику”. К. Сабов — руську граматику, “Краткій сборник избранных сочинений вь прозі і стіхахъ. В. Кимак — “Универсальную историю в трех частях”. А. Попович “Церковний сборник”. А. Митрак — “Русско-мадьярский словарь” та ін. Рукопис цього словника був переданий І. Раковському на рецензію, в якій той дав високу оцінку праці, але опортуністи з І. Мондохом на чолі підняли перед владикою галас, що в творі вживаються закінчення “неопределенного временое глагола на ить”. На їх глибоке переконання, це “пахне Московщиною”.

У 1868 р. в Ужгороді було створено товариство “Русская Беседа”, яке об’єднувало Ужгородську, в певній мірі, провінційну інтелігенцію, для обміну думками і для читання різних, але в переважній більшості, руських газет. Газета “Світ”, в свою чергу, поміщала наукові статті, вірші і прозові твори. Це було не легкою справою, бо, як відзначив І. Раковський, “у наших писателей еще весьма слабо отражается чистота й правильность общелитературного русского языка, но это происходит не столько отъ добровольного уклонения отъ правил русского языка, сколько отъ недостатка совершенного знания й обладания богатством его. Не можем ли ми иметь притязаніе на совершенное усвоеніе себѣ литературного русского языка? Гдѣ вь каких училищахъ узучали мы его? Давно ли занимаемсья распространеніемъ народного просвѣщенія? Ужели можемъ довольствоваться знаніемъ одного русского языка й обойтись безъ ученія иныхъ отечественныхъ

язиков? Отвіты на сія вопросы вельма прости й ясны, а вмісті они достаточна оправдвают наши слабыя успіхи въ изученіи литературнаго русскаго языка, числаго русскаго училища съ преподаваніемъ наукъ на русскомъ языкѣ у насъ доселѣ ни гдѣ нѣтъ...¹⁶.

Отже, позитивні тенденції у розвитку самосвідомості народу Карпатської Русі були наяву. Але тут починав активно діяти єпископ С. Панкович, який обирає шлях розпалювання ворожнечі між місцевою інтелігенцією, простими людьми. Пішли в дію підкупи, погрози, розпочався відкритий наступ мадяронства на перші паростки народного відродження. Будителі нерідко звинувачувалися у спробі створити в Карпатах "Русское воєводство". Все це негативно позначилося на діяльності товариства св. Василя Великого. В 1867 р. воно об'єднувало 55 членів, у 1868 р. — 60, у 1869 р. — 83. Проти членів товариства висувались різноманітні звинувачення: порушення церковної єдності, загроза цілостності держави, зрада батьківщини тощо. Спростовуючи ці твердження, о. І. Раковський у 1867 р. на відкритті других загальних зборів товариства заявив: "Наша Угорская Русь никогда ни на минуту не колебалась заявить свос сочувствив к литературному соединенію съ прочею Русью. У насъ, так сказать, никогда й вопроса не было по части какого-нибудь отдѣльнаго литературнаго языка. Всі наши писатели, съ самого первого начала выступленія на поприще распространенія народнаго просвѣщенія руководились одною мыслію, имѣющею цѣлю литературное единение. Сія мысль столь овладѣла нашими писателями, что они можно сказать были постоянными подвижниками идеи о славянскомъ литературномъ соединеніи, получившей въ настоящемъ время торжественное освященіе в Словянскомъ мире"¹⁷.

Що стосується мадяризаторської політики єпископа В. Поповича, то вона була достойно оцінена угорським урядом. Йому було підвищено платню, дано 100 моргів родючої землі. В березні 1869 р. він був відзначений хрестом ордену короля св. Стефана, а в жовтні того ж року призначений дійсним радником Його Величності Цесаря. В березні то 1871 р. єпископа нагородили великим хрестом "Знізної Корони"¹⁸. 18 вересня 1869 р. Панковича відвідала делегація товариства св. Василя Великого з наміром запросити його на четверті загальні збори. Він висловив ряд зауважень, зокрема заявив, що товариство втручається в політику. А. Добрянський переконавав: "Преосвященный імїеть восьма неправильные снїднія о діятельности общества, ибо если бь онь благоволил ближайше познакомиться съ ділами общества, то онь убѣдился, бы что общество вовсе не заслужило сего упреканія"¹⁹.

В 1870 р. Міністерство релігії і народної освіти Угорщини направило листа керівництву товариства св. Василя Великого, в якому констатувало, що "нарушилось надлежащее согласіе между многими членами общества й греко-католическимъ епископомъ Унгарскимъ, как попечителемъ общества, й именно, какъ упоминается, вследствие уклоненія отъ цѣли..."²⁰.

В Ужгороді серед членів товариства зародилася ідея про відкриття народнаго дому, де планувалося розмістити бібліотеку, проводити свої засідання, розмістити друкарню, відкрити гуртожиток. Протягом 1869-1871 рр. на ці потреби було зібрано 5.492 гульдени. За 3.700 гульденів було куплено будинок.

Однак, знову втрутився С. Панкович, який 3 січня 1871 р. розіслав по всій єпархії листа, в якому констатував, що газета “Світ” відійшла за духом і змістом від своєї мети і поширює шкідливі ідеї, друкуючи матеріали, направлені проти римо-католицької церкви, не поважає уряд і єпархію. Висновок єпископа був явно не на користь товариства: “Газета “Світ” по направленні своєму так ізь взора віро-православного, какъ ізь взора патріотического есть опасная й осужденія достойная, вслѣдствіе чего єпархиальное правительство й консистория не токмо отменяеть отъ той же газета всю моральную подпору свою, но й притомъ воззываются еще й єпархиальные душипастьри, чтобы й они ізь своей стороны какъ чиновственное, такъ й всякое приватное отношеніе съ упомянутою газетою прервали”.²¹ Він закликав підтримати газету “Уні”.

21 січня 1871 р. на засіданні керівництва товариства св. Василя Великого замість В. Кимака, який виїхав до Москви, було обрано Віктора Гебея. Газета “Світ” була перетворена в “Новий світ”. Це був період занепаду товариства. В червні 1871 р. несподівано з’являється нова сатирична газета “Світ” під редакцією В. Кимака. Вона критикує єпископа С. Панковича і його прихильників, які виступили проти своєї народності, віри, обрядів, автономії. Газета вийшла тиражом 2000 тис. екземплярів. Вже перший номер газети був зустрінутий єпископом вороже. Робилися спроби перешкодити видавництво газети в Ужгороді. Тоді В. Кимак перебрався до Пешту. Всього побачило світ п’ять номерів газети²².

У вересні 1871 р. відбулися загальні збори товариства св. Василя Великого, на якому прихильники С. Панковича взяли верх, обрали керівником товариства мадярона Олександра Негравбецького, а також Юрія Маркоша. Вони навіть не вміли читати по-руськи. З цього часу “постало торжество полной безжизненности, й если зто положеніе можно какъ-нибудь назвать, то всего справедлиее можно его назвать умственной ничетою”²³. В 1871 р. почала виходити газета “Карпат”, яку редагував Микола Гомічков. У 1872 р. товариство св. Василя Великого нараховувало 600 членів²⁴.

Отже, журнал “Словянский сборник” виконав свою роль стосовно ознайомлення Росії з життям слов’янських народів, у тому числі й невеличкої галузки слов’ян — Підкарпатської Русі. Закарпатські русини під впливом патріотично настроєних будителів поступово пробуджувалися від летаргічного сну, кращі його представники виступали за єдність всіх слов’ян, за їх процвітання.

Література

1. *Славянский сборник*. — СПб. — Т. 1., — 1875. — С. 1.
2. *Там же*. — Т. 2. — 1877. — С. 76.
3. *Там же*. — С. 84.
4. *Там же*.
5. *Там же*. — Т. 1. — С. 25.
6. *Там же*. — С. 29.
7. *Перфецкий Евген. Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси в XVI и XVII вѣках*. — Петроград, 1916. — С. 19.
8. *Славянский сборник*. — Т. 1. — С. 47.

9. Там же. — С. 50-51.
10. Там же. — С. 51.
11. Там же. — С. 83.
12. Там же. — С. 58.
13. Там же. — С. 59.
14. Там же. — С. 61.
15. Там же. — С. 65.
16. Там же. — С. 65.
17. Там же.
18. Там же.
19. Там же. — С. 66.
20. Там же.
21. Там же. — С. 80-81.
22. Там же. — С. 83.
23. Там же. — С. 84.
24. Там же.

В. Фединишинець
письменник

ЧИ ПЕРСПЕКТИВНА ІДЕЯ ПАНСЛАВІЗМУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ?

У Маніфесті Всеслов'янського з'їзду 1998 р. в Празі, що звернений до народів світу, настійно декларується відмежування від сепаратизму і панславізму, так само й пангерманізму¹. Але чи є щирими ці відмежування, як і заперечення — також декларативне — військових блоків тощо? Ставлю під сумнів добрі, милі наміри, що на практиці обертаються зворотним.

Звичайно, ідея панславізму на зачатковому етапі була прогресивною, як будь-яке здорове зерно на посіві. А сіялося воно спонтанно й не свідомо у XVIII ст., щоб у XIX ст. зійти врожасм. У подальшому часі панславізм регресував. Його замаскована реалізація неможлива, навіть не потрібна. XX ст. вже відбулося як століття національних держав, а в наступному цей процес, як засвідчує світова практика, буде поглиблюватися. Тому панславізм — це дитя минулого, яке не має майбутнього ні в політичному, ні в культурно-мистецькому вияві. Сьогодні це вже анахронізм. Завтра він видасться жахливішим. Чому? Коли сьогодні військовий поет і військовий композитор пишуть для мене, слов'янина-сучасника маршову завойовницьку пісню, — я бунтую в душі. Ось Гімн — так званий — Всеслов'янського собору:

Кружит история новный виток,
И повторяет нам вечный урок:
Ворог заполнит собой белый свет,
Если единства славянского нет.²

Оскільки на слов'ян сунеться міфічний ворог, автори нагадують у приспіві, що треба вставати "дружиной одной", пам'ятаючи наказ предків.